

ТАЛАБАЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВ АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИХАТЛАРИ

Турдиев Ж.Р.

“ТИҚХММИ” Миллий тадқиқот университети

Таянч сўзлар: шахс, компетентлик, таълим, амалиёт, лойиҳа, муносабат, мулоқот, жараён, мезон.

Ключевые слова: личность, компетентность, образование, практика, проект, отношение, общение, процесс, критерий.

Key words: person, competence, education, practice, project, attitude, communication, process, criterion.

Ўзбекистонда кадрлар тайёрлашнинг сифат даражасини ошириш, халқаро стандартлар асосида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шарт-шароитларни яратиш, ҳар бир олий таълим муассасасини жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатиши, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий қилиш, талабалар, илмий-педагог кадрларни замонавий касбий билимлари ва креативлик қобилатларини ривожлантириш, ёшлар аудиториysi билан иш олиб боришда интерфаол усуллардан самарали фойдаланиш масалалари Ҳаракатлар стратегиясининг устувор йўналишларига мувофиқ олий таълим даражасини сифат жиҳатидан ошириш ва тубдан такомиллаштиришнинг асосий вазифалари сифатида белгиланди [1].

Ижтимоий компетентлик тушунчасини коммуникатив, ижтимоий-психологик компетенция ва ижтимоий интеллект тушунчалари билан қисқартириб бўлмайди.

Умумий шаклда ижтимоий компетентлик “мен”-“жамият” муносабатлари, яъни тўғри ижтимоий йўриқномаларни танлаш ва ўз фаолиятини ушбу “йўриқномалар” ёки “ижтимоий кўникмалар” сифатида ташкил этиш қоби-

лияти шаклида тақдим этилиши мумкин, бу инсонга жамиятдаги меъёрлар ва қоидаларга етарли даражада риоя қилиш имконини беради.

Республикамиз педагог олимлари Б.С.Абдуллаева [2], С.Д.Базарова [3], Н.А.Муслимов [4]лар ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш масалалари тадқиқ қилинган.

Компетентлик – касбий тайёргарликнинг янги бир сифати бўлиб, компетентли инсоннинг билимлари тезкор ва маслашувчан бўлади, мунтазам янгиланиб туради. Компетентлик мазмунли (билимлар) ва касбий (кўникмалар) таркибий қисмлардан ташкил топган бўлиб, энг мақбул ечимни танлай олиш, танловни асослаш, танқидий тафаккурни назарда тутади.

Н.Муслимов “компетенция – билим, малака ва шахсий сифатларини маълум соҳада муваффақиятли фаолият учун қўллай олиш қобилияти” деб, таъкидланган [4].

З.Солиеванинг тадқиқот ишида талаба шахсининг маънавий маданиятини ривожлантириш масалаларига тўхталар экан, “талабаларни биологик ва психик, ижтимоий ва маънавий англаш, ўз-ўзини англаш, рационал ва иррационал бирлик сифатида тушуниш; педагогик қўллаб-қувватлашга эҳтиёж сезувчи, индивидуал муносабатда бўлишни талаб этувчи шахс деб қараш; бунда юксак ижтимоий кадриятларнинг инсон шахсини ривожлантиришдаги ўрни, ҳар бир талабанинг индивидуаллиги ва такрорланмас эканлиги ҳурмат қилиниши; унинг ижтимоий ҳуқуқ ва эркинликлари эътироф этилиши” каби масалаларга тўхталиб ўтган.

Касбий компетентликка эга бўлиш учун талаба ўз-ўзини изчил ривожлантириб боришга эътиборни қаратиши зарур. Ўз-ўзини ривожлантиришда талабаларнинг ижтимоий компетентлиги ва маҳорати учун зарур бўлган компетентлик сифатлари ва ривожлантириш зарур бўлган сифат, билим, кўникма, малакалар аниқ ифодалаб берилиши лозим.

Замонавий таълим назариясида асосий компетентликни шакллантириш, ижтимоий ва шахсий компетентлик биринчи ўринда туради. Ижтимоий компетентлик касбий компетентлик билан узвий боғлиқ бўлиб, ушбу компонентларнинг интеграцияси шахснинг замонавий турини тавсифлайди ва инсон ресурсларининг асосини ташкил қилади.

Ижтимоий компетентлик камида иккита омил мавжудлигини тахмин қилади:

- таълим муассасасида талабаларнинг ижтимоий компетентлигини шакллантириш жараёнини таъминлайдиган ривожланиш муҳитининг мавжудлиги;
- ижтимоий компетентликни ривожлантиришга қаратилган усулларни ишлаб чиқиш ва таълим жараёнида фойдаланиш.

Бизнинг нуқтаи назаримиздан, ижтимоий компетентлик тушунчаси касбий компетентлик тушунчаси билан таққосланади, уларнинг интеграцияси замонавий ишлаб чиқаришнинг инсон ресурсларининг моҳиятини ташкил этувчи шахснинг замонавий турини тавсифлайди. Ҳар қандай илмий концепция сингари, ижтимоий компетентлик ҳам ўзига хос тузилишга ва турли жиҳатларда мазмунли маънога эга.

Сўнгги ўн йилликда психологик-педагогик тадқиқотларнинг машҳур йўналишларидан бири компетентликка асосланган ёндашувга айланди. Бу муаммо адабиётларда кенг муҳокама қилинади. Концептуал аппарат ўрганилади, “компетентлик” тушунчасига таърифлар берилади, кўпинча муаммонинг индивидуал томонларини очиб берилади, ўрганилаётган объектнинг қиёсий тавсифлари ва улар билан боғлиқ ижтимоий ҳодисалар ва бошқалар ўрганилади. Компетентликнинг энг умумлаштирилган тавсифи Л.О.Филатов томонидан келтирилган [5]. У бу ҳодисанинг бир қатор белгиларини номлайди:

- компетентлик таълимнинг интеллектуал ва малакавий компонентларини ўзида мужассамлаштиради;
- компетентлик тушунчаси нафақат когнитив ва операцион-технологик компонентларни, балки мотивацион, ахлоқий, ижтимоий ва хулқ-атвори ҳам ўз ичига олади;
- у ўрганиш натижаларини (билим ва кўникмалар), қадрият йўналишлари тизими, одатлар ва бошқаларни ўз ичига олади;
- компетентлик - олинган билим, кўникма, тажриба ва хулқ-атвор усуллари муайян вазиятда, муайян фаолиятда сафарбар этиш қобилиятидир;
- компетентлик тушунчаси “натижадан” (“чиқиш стандарти”) шаклланган таълим мазмунини изоҳлаш мафқурасини ўз ичига олади;
- компетентликка асосланган ёндашув асосий кўникмаларни аниқлашни ўз ичига олади;
- компетентлик ўқув жараёнида нафақат мактабда, балки атроф-муҳит таъсирида, яъни расмий, норасмий таълим доирасида ҳам шаклланади.
- “компетентлик” тушунчаси процессуал тушунчадир, яъни улар фаолиятда ҳам намоён бўлади, ҳам ривожланади;
- компетентликка асосланган ёндашув инсоннинг ишлаб чиқаришда тез-тез ўзгариб турадиган технологияларга мослашиш заруратидан келиб чиқади. Компетентлик - бу таълимнинг қандайдир ўзагини сақлаб қолган ҳолда маълум бир вазиятнинг қийинчиликларига жа-

воб сифатида ўзгариши керак бўлган яхлит дунёқараш, қадриятларни ўзгартириш қобилиятидир;

- компетентлик вазиятда намоён бўладиган потенциални тавсифлайди, шунинг учун у фақат кечиктирилган таълим натижаларини баҳолаш учун асос бўлиши мумкин.

Ҳодисанинг бундай кўп қиррали тавсифининг шубҳасиз фойдасини эътироф этиб, шуни таъкидлашимиз керакки, у мантикий нуқтаи назардан ва унинг томонларини тизимлаштириш нуқтаи назаридан эътирофга лойиқ.

Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини индивидуал ёндашув асосида ривожлантириш учун қуйидаги вазифаларни ҳал этиш мақсадга мувофиқ:

1. Олий таълимнинг замонавий шароити билан талабаларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантириш зарурати ўртасидаги боғлиқликни куза-тиш.

2. Талабаларнинг касбий-педагогик компетентлиги таркибида ижтимоий компетентликнинг аҳамиятини аниқлаш.

3. Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантириш моделини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

4. Талабаларнинг шаклланган ижтимоий компетентлиги мезонлари ва кўрсаткичларини ишлаб чиқиш.

Бу фаразлар қуйидаги фикрларга асосланади:

- Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантиришга ташқи ва ички шароитлар ва иш босқичларининг кетма-кетлигини белгилайдиган мақсадли яратилган аналитик, шакллантирувчи ва акс эттирувчи муҳит ёрдам беради;
- Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантириш - бу бошланғич саводхонликдан маҳоратга изчил кўтарилиш жараёнидир;
- мотивацион-қийматли, конструктив-дизайн, амалиёт-трансформатив ва акс эттирувчи-баҳоловчи компонентлар, шунингдек, мезонлар талабаларнинг ижтимоий компетентлигини ривожлантиришни бошқариш асосларини белгиловчи яхлит тузилмани яратади.

Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини индивидуал ёндашув асосида ривожлантириш ўқитувчи фаолияти хусусиятлари таркибида алоҳида ўрин тутаяди. Ижтимоий компетентлик нафақат бу жараёни ташкил этишда талабанинг субъективлиги табиатида намоён бўлади, балки ўқув жараёнини ташкил этишда тизимни ташкил этувчи омил сифатида ҳам намоён бўлади:

- таълим тизимини қуриш бўйича чуқур назарий ва услубий билимларга эга бўлиш;
- таълим соҳасида самарали навигация қилиш қобилияти;
- дидактик муаммоларни энг яхши ҳал қилиш учун шароит яратиш мақсадида илмий (назарий) ва амалий билимларни тизимлаштириш;

- умуман таълим тизимида рўй бераётган замонавий тенденцияларни билиш;
- талабаларнинг ўқув жараёнини ташкил этишда юзага келадиган мураккаб касбий муаммоларни мавжуд билим ва тажрибага мувофиқ ҳал қила олишида.

Талабаларнинг ижтимоий компетентлигини индивидуал ёндашув асосида ривожлантириш ва уларни амалий фаолиятда амалга оширишда талабаларнинг шахсий ривожланишни белгиловчи омиллар мажмуасини ифодаловчи таълим муҳитини яратишни талаб қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. – Т., 2017. – Б.39.
2. Абдуллаева Б.С. Фанлараро алоқадорликнинг методологик-дидактик асослари (Ижтимоий-гуманитар йўналишлардаги академик лицейларда математика ўқитиш мисолида): Пед.фан.докт.... дисс. автореф. -Т.: 2006, -49 б.;
3. Базарова С.Д. Олий техник таълимда касбий йўналтирилган ўқитиш технологияларининг тизимли асосланиши: Пед.фан.докт....дисс. автореф. -Т., 2009, -36 б.;
4. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари.: пед. фан. док. ... дисс. автореф. -Тошкент: ТДПУ, 2007. -47 б.
5. Филатова, Л.О./ Компетентностный подход к построению содержания обучения как фактор развития преемственности школьного и вузовского образования//Дополнительное образование.-2005.-№7.-С.9-11.

РЕЗЮМЕ

Таълим - бу инсоннинг мавжудлигини кўп қиррали моделлаштириш сифатида шахснинг эркин ўзини ўзи белгилаш жараёнидир. Касбий компетентликка эга бўлиш учун талаба ўз-ўзини изчил ривожлантириб боришга эътиборни қаратиши зарур. Ижтимоий компетентлик касбий компетентлик билан узвий боғлиқ бўлиб, ушбу компонентларнинг интеграцияси шахснинг замонавий турини тавсифлайди ва инсон ресурсларининг асосини ташкил қилади. Мақолада талабаларнинг ижтимоий компетентлигини индивидуал ёндашув асосида ривожлантиришнинг педагогик жиҳатлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

Образование - это процесс свободного самоопределения личности как многогранное моделирование человеческого существования. Для приобретения профессиональной компетентности студенту необходимо уделять внимание последовательному саморазвитию. Социальная компетентность неразрывно связана с профессиональной компетентностью, интеграция этих компонентов характеризует современный тип личности и составляет основу человеческих ресурсов. В статье освещены педагогические аспекты развития социальной компетентности студентов на основе индивидуального подхода.

SUMMARY

Education is a process of free self-determination of a person as a multifaceted free modeling of human existence. In order to gain professional competence, the student must pay attention to the consistent of self-development. Social competence is inextricably linked with professional competence, and the integration of these components characterizes with the modern type of person and forms the basis of human resources. Pedagogical aspects of developing students' social competence based on an individual approach are highlighted in the article.